

**КОЧУБЕЙ Ю.М.,
Надзвичайний і Повноважний
Посол України,
кандидат філологічних наук**

*Голова
Українського товариства
зовнішньої політики*

ПІВДЕННИЙ НАПРЯМОК ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Зовнішню політику будь-якої держави визначають її геополітичне становище й інтереси народу, насамперед, природній найвищий інтерес – зберегти своє існування, відстояти свої суверенні права, у тому числі на свою національну територію і природні ресурси. Втрата суверенітету приводить до загибелі держави, а далі й сам народ провалюється в історичне забуття. Є, звичайно, й інші, більш конкретні інтереси, які змінюються з міжнародною кон'юктурою, але всі вони спрямовуються на одну ціль – збереження суверенітету народу на його території. Їх треба знати, розуміти і ними керуватися. Суверенітет не можна передавати чи скорочувати, як це іноді пропонують деякі "теоретики", він невід'ємний, передавати можна хіба що деякі державні функції чи прерогативи, наприклад, міжнародній організації, при чому на підставі відповідної легальної процедури. Це може бути рішення вищого законодавчого органу чи референдум. В основі мають знаходитися інтереси народу. Всі інші міркування: про слов'янське братство, спільну історичну долю, євразійську єдність території і т.п. використо-

вуються тільки для затемнення суті відносин між державами.

Геополітичне становище описується рядом "констант" і "змінних". Для нас, для України, постійним є наше транзитне положення між Заходом і Сходом, Північчю і Півднем, відкритість до моря, яке через протоки і Середземне море має вихід до океану, наявність великих судноплавних рік, досить серйозні запаси різних природних ресурсів, у тому числі й плодючих земель. Наші предки це добре розуміли. Історія свідчить, що вже на початку існування Київської держави визначальною для її політики, продиктованою як політичними, так і економічними інтересами, була вісь Північ-Південь. Київські князі недаремно вели боротьбу проти Хазарії, робили все, щоб не випустити зі своєї орбіти досить віддалений Новгород, спрямовували зусилля в бік Чорного моря і Дунаю. Яскравим прикладом такої політики була діяльність Великого князя Святослава, як і потім, іншими методами, Великого князя Володимира.

Питання про геополітичну орієнтацію виникло знову в другій половині XVII ст., коли знову постало питання про незалежну державу українського народу. Із створенням козацької держави Богдана Хмельницького, який, до речі, посилався на "князів київських" як на своїх попередників, треба було знайти точку опору в тогочасному феодальному світі: одним із варіантів був і південний сусід – Османська держава. Сам факт звернення до іновірців-мусульман, як на нашу думку, свідчив про те, що почала створюватися політична українська нація в сучасному розумінні цього терміну. Як і в перший період (за княжої доби) контактів по осі Північ-Південь, а саме з Візантією, важливе місце у стосунках Північного Причорномор'я з південним Причорномор'ям, тобто Туреччиною займали економічні питання. Очевидно, предки розуміли і те, що орієнтація на Північ та Північний Схід, як і на Захід вела до втрати державності і перспектив на майбутнє вже відразу. Орієнтація на Південь у гіршому випадку вела до статусу, подібному до статусу Валахії і Молдавії, які здобули незалежність майже на півтора століття раніше, ніж Україна.

Цілком зрозуміло, що зовнішньополітичні доктрини можуть виникнути тільки тоді, коли є суверенна держава, або хоча б її візія чи ідея. Тому ні у XVIII ст., ні у XIX ст. подібна доктрина з'явитися не могла. Лише після появи, майже одночасно, праці "Україна irredenta" Юліана Бачинського (1895) на Заході України та памфлету Миколи Міхновського "Самостійна Україна" (1900) – на Сході українських земель могла з'явитися побудована на геополітичних засадах зовнішньополітична доктрина України як подальший крок у ствердженні ідеї самостійності українського народу, його права на власну державу. Провінція будь-якої імперії зовнішньополітичної доктрини мати не могла, а незалежна держава, якщо вона хотіла забезпечити своє суверенне існування, таку доктрину мусила мати.

Втретє питання про геополітичну орієнтацію України виникло у зв'язку з Першою світовою війною і революцією в Росії, коли з'явилася певна

перспектива відродження української державності.

У 1918 році, коли перед Україною реально з'явилася можливість стати незалежною, суверенною державою, Михайло Грушевський (1866-1934) написав трактат під назвою "На порозі Нової України".

Складався він з кількох есе, серед яких було й есе "Орієнтація чорноморська" і його то ніби продовження – есе "Нові перспективи". Це – по суті виклад геополітичної доктрини, яка мала б служити дороговказом при розробці зовнішньої політики Української держави. В її основу покладено, насамперед, інтереси української держави, збереження і зміцнення її незалежності. Саме Михайло Грушевський був першим, хто у своїх есе розробив для України геополітичну доктрину з урахуванням такого чинника як Чорне море.

Доктрина М. Грушевського не була штучною конструкцією, плодом абстрактного теоретизування, вона базувалася на об'єктивних законах геополітики і глибокому знанні української історії.

В ідеях М. Грушевського ми вбачаємо початки ідеї, яка привела вже в наш час до створення ОЧЕС і ГУУАМ. Питання "чорноморської орієнтації" України широко підіймав у своїх працях до і відразу після закінчення Першої світової війни, здавалося, Україна втратила всі шанси стати незалежною соборною державою, проф. С. Рудницький (1877-1937). До питань геополітичної орієнтації України зверталися також В. Липинський, А. Синявський, Л. Биковський, особливо, Ю. Липа.

Естафету розробки геополітичної доктрини напередодні Другої світової війни перебрала Західна Україна і українська політична еміграція. Це пов'язано з тим, що знов на обрії замаячив образ незалежної України, на появу якої в результаті удару сил гітлеризму, сталінізму і західного світу розраховували деякі політичні українські угруповання за кордоном. У 1938р. у Львові з'являється праця Юрія Липи (1900-1944) під характерною назвою "Призначення України". Як квінтесенцію свого аналізу він висуває просту тезу: "Тільки вісь Південь-Північ є віссю українських земель". І далі: "Оборона своєї осі Південь-Північ – це найважливіше завдання України в історії".

Він вірить у стабілізуючу роль вибудованої ним осі у світовій політиці. Розвинув він свої погляди у своїй праці "Чорноморська доктрина" (Варшава, 1940)¹. Цей трактат-візія вимагає окремого поглибленого вивчення.

Характерно, що в міркуваннях українських геополітиків відсутні експансіоністські поривання. О. Шульгін, наприклад, писав: "Ні нині, ні в майбутньому Україна не прагне до будь-якої експлуатації своїх сусідів, тим більше до поневолення, чи тих, що мешкають на її землі, чи тих, що живуть поруч з нею в басейні Чорного і Каспійського морів". Російські ж геополітики, штовхаючи Україну в так званий "євразійський простір" з "Великою Росією" на чолі, не зупиняються навіть перед фальшуванням поглядів українських гетьманів, які нібито, подібно до московських царів,

хотіли "відвоювати" у турків Стамбул.

Новий етап настав після проголошення в 1991 році незалежності. Було встановлено дружні стосунки з Туреччиною, важливе місце надавалося питанню об'єднання зусиль держав Чорноморсько-Балтійської зони, але ця ідея у зв'язку з розширенням НАТО на Схід виявилася безперспективною.

Розвиток же відносин з "Півднем" запізнювався і до останнього часу не був активним. Україна знову опинилася перед дилемою: Схід чи Захід, а чи "сіра зона" між ними. Нас штовхають до стану "болісної невизначеності" щодо нашого ества, європейці ми чи азіати, щоб переконати нас, що ми євразійці. На нашу думку, ніяких об'єктивних підстав для сумнівів немає. Ми реально знаходимося у Європі, наша культура європейська, хоча й зазнала впливів східних сусідів. Ми зробили свідомо вибір: інтегруватися в об'єднану Велику Європу. Але це не перешкоджає реалізації "чорноморської орієнтації", яка відповідає нашим національним, безпечковим і економічним, інтересам, саме на Півдні, в Азії і Африці ми можемо бути конкурентоспроможними, знайти друзів і нові джерела енергії². На жаль, на практиці активно рухатися у південному напрямку ми стали тільки останнім часом.

На наш погляд, "південна орієнтація" для нашої країни залишається актуальною і не вступає в суперечність з нашою європейськістю. Вона відповідає нашим національним інтересам не тільки з політичної чи оборонної точки зору, а й з економічної. Орієнтація на вісь Північ-Південь (або Балтика і Середземномор'я) допоможе нам у розв'язанні питання диверсифікації джерел надходження енергоносіїв. Не треба багато казати про значення Євразійського транспортного коридору чи нафтопроводу Одеса-Броди. Така природна орієнтація ніяким чином не означає відмову від взаємно корисних рівноправних стосунків з іншими країнами, на Заході і Сході.

Окремо слід зупинитися на стосунках України з країнами Півдня Європи. Ми вже мали, якимось, нагоду звернути увагу на необхідність тіснішої співпраці з Португалією, Іспанією, Італією і Грецією. Звичайно, ці країни є членами ЄС і будуть проводити спільну політичну лінію відносно України, як і в інших питаннях. Але вони мають достатньо специфічних рис, які зближують їх з нами. Вони, хоча й члени ЄС, все ж у своєму економічному розвитку відстають від великих держав Північної Європи: Великої Британії, Франції, Німеччини і тому більш схильні прислухатися до наших аргументів і мотивів. Об'єктивно наша присутність в Європі ніде прямо не загрожує їх інтересам, навпаки, як на нашу думку, в особі України вони могли б в ЄС знайти собі союзника в багатьох питаннях. Звернення до цього субрегіону, можна сказати, вже дало певний результат. Це – розв'язання питань українських мігрантів у Португалії й Італії, позитивний настрій щодо майбутнього асоційованого членства України в ЄС в Італії. Продовжуючи зусилля у цьому південному напрямку, на наше пе-

реконання, ми можемо досягти ще немало.

Говорячи про Південь, ми маємо на увазі не тільки Близький і Середній Схід, а й Центральну Азію і Африку (приклад Лівії надихає), а також деякі країни Південно-Східної Азії. Сюди треба спрямовувати зусилля нашого бізнесу, рішуче взятися за освоєння нових ринків³.

Слід звернути увагу на значну активізацію дипломатичних зусиль Росії у напрямку Півдня. Вони й тут випереджають нас. Наприклад, підхопили ініціативу Ірану про проголошення 2001 року Роком діалогу між цивілізаціями, яка знайшла втілення у відповідній резолюції ГА ООН, та рішенні ЮНЕСКО, яким визнано тему діалогу між цивілізаціями стратегічною метою на період 2002-2007 рр. У 2002р. у Москві було проведено російсько-іранський Міжнародний науковий симпозіум "Діалог цивілізацій: історичний досвід і перспективи XXI століття", який, між іншим, закликав сформувати Міжнародний транспортний коридор Північ-Південь, відродити "Великий волзький шлях", створити новий туристичний напрям "Шлях із варягів у перси". Чи не перспектива! А чого вартий майстерний хід Президента В.Путіна зі встановленням контактів з Організацією Ісламська конференція в цьому році.

Звичайно, нові ринки самі не відкриються, треба їх вивчати, йти в ті краї підготовленими. На жаль, доводиться констатувати, що в нашій державі за умов, коли жодного дня не відбувається без найгарячіших новин зі Сходу, які часто безпосередньо пов'язані з нашими національними інтересами, майже нічого не робиться, щоб стимулювати сходознавчі дослідження. Інститут сходознавства ім.А.Кримського, покликаний до життя акад.О.Пріцаком, перебуває в дуже незavidному становищі, говорять навіть про те, щоб закрити його. Ми вважаємо, що треба підтримати цю науку, аби наші дипломати і бізнесмени були у всеозброєнні, розгортаючи свою діяльність на теренах Азії і Африки.

Треба створити умови, щоб наші молоді сходознавці могли прикласти свої сили на широкому полі науки, що традиційно називається "сходознавство", але включає в себе й "південнознавство".

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Липа Ю. Чорноморська доктрина. – Варшава, 1940.
- ² Див.: Стратегічні інтереси України в країнах Чорноморського регіону та проблеми національної безпеки. – АП НІСД. – Серія "Зовнішньополітичні стратегії". – Вип. 7. – К., 2001.
- ³ Див. дет.: Україна і сучасний Схід: стан і перспективи співробітництва: Матеріали науково-практичної конференції // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – Київ, 2003. – Вип. 8. – С. 244-321.

Надійшла до редакції 09.03.2004